

О.Л.Білько
Київський університет

"БЛАЖЕННИЙ ВІК" ІРЖИ МАРЕКА В КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ АНТИУТОПІЇ

Точкою відліку творів антиутопічного характеру в російській і світовій літературах звичайно вважають твір Є.Замятіна "Ми" (1920), зіставляючи з ним наступні твори цього жанру. Основною причиною виникнення таких літературних явищ дослідники вважають утворення тоталітарних і технократичних режимів. Проте антиутопія як літературний феномен не може обмежуватися рамками однієї національної літератури і повинна розглядатись у значно ширшому часовому плані.

Антиутопія має таку ж давню і багату історію, як і утопія. Найдавніший відомий нам тип утопії - це опис земного і небесного раю. Але ж рай у людській свідомості мав і свою антитезу - пекло. Змалювання його в різних джерелах (авілонській, перській, єврейській та інших літературах, а також в народних казках) є основою виникнення антиутопічних елементів у стародавній літературі. Процес еволюції антиутопічної форми був тривалим, перші літературні варіанти з'явилися на межі XVIII ст. Це і "Левіафан" Т.Гоббса, і "Байка про бджіл, або Часткові вади - загальна користь" Б.Мандевіля. Але з точки зору впливу на подальший розвиток творів антиутопічного жанру, найбільш значним явищем стали "Мандрі Гуллівера" Дж.Свіфта. Тут антиутопія виступає у новій якості, змінюється її відношення до утопії. Якщо в стародавній літературі утопічні та антиутопічні мотиви існували паралельно, незалежно одне від одного, то на початку XVIII ст. антиутопія стає запереченням утопії, міфів, нею створених. Свіфт спотворив ідеал можливої прийдешності: він намалював образ щасливого життя, але не для людей, а для коней. Люди ж бачилися йому або лукавими пігмеями, або велетами тільки тілом, або запамороченими теоретиками, що навіть талант обертають собі на шкоду, або просто вродженими рабами. Незважаючи на новизну підходу до оцінки реальності та прогнозів на майбутнє, "Мандрі Гуллівера" були все ж генетично близькими до утопії, стали, по суті, новим її різновидом, який умовно можна назвати "утопією навиворіт". Твір Дж.Свіфта, а також ряд

творів, що виникли як наслідкування знайденої ним форми, наприклад "Франкенштейн" М.Шеллі, "Світ такий, яким він буде" Е.Сувестра, і склали той літературний ґрунт, на якому внаслідок відповідних суспільних процесів виникла літературна антиутопія. Адже в "Мандрах Ґуллівера" вже в той час були поставлені проблеми, розкриття яких стане основою провідних мотивів класичних антиутопій: стандартизація науки, руйнування духовності та моралі, мистецтва, порушення природного людського циклу та ін. Свіфт також довів можливість і право літератури розмірковувати про свій час і судити його, і ця позиція була прийнята Є.Зам'ятиним, Дж.Оруеллом, О.Хакслі та іншими письменниками, що відображали світ в антиутопічному дзеркалі.

Слід також з'ясувати, що розуміється під "антиутопією". Цим терміном літературознавці починали користуватись у 50-х роках. До цього на означення творів, що містили в собі сумні або навіть жахливі пророцтва на майбутнє, вживалися терміни "заперечна утопія" [3; 4], "сатирична утопія" [15], "утопічна сатира" [6], "фальшива утопія" [14]. І надалі паралельно використовуються різні терміни. Наприклад, Ч.Уолш як синоніми вживав назви "дистопія", "антиутопія" та "утопія навиворіт" [18]. Г.Нокс [9] пропонував термін "airou", тобто анаграму слова "утопія" (utoria). Е.Френк додав до цього переліку назв "контрутопію" [8], а Л.Мамфорд користувався означенням "какатопія" [13]. Крім чисто формальних (яка назва є більш відповідною?), у дослідників існують і суттєвіші розбіжності: що слід розуміти під тим чи іншим терміном, які риси мають бути притаманні художньому твору, зарахованому до антиутопічного ряду. Дискутується також питання про час і причини виникнення жанру.

Поряд з дуже широкими визначеннями, що включають до антиутопії, наприклад, наукову фантастику [6; 14; 15], можна виділити три типи розуміння цього явища: 1) пародія на реальний, з точки зору автора, негативний державний лад;

2) твори, що показують страхітливе майбутнє як результат закономірного розвитку недоліків та вад сучасного суспільства;

3) твори, що змальовують суспільство як втілення утопічних принципів сучасного суспільного ідеалу, пародії на утопії.

При цьому деякі дослідники зараховують до антиутопії всі три різновиди творів [8; 18], інші другу та третю групи [13], а польський літературознавець М.Квапень наполягає на тому, що до антиутопії можна віднести лише твори, котрі відповідають останньому визначенню [10]. Наприклад: "Антиутопія - це твір, що заперечує утопічні погляди, але цього не достатньо. Він може в різних формах заперечувати існуючі в реальному світі негативні тенденції" [18, с.26-27]. "Антиутопія - утопія сатиричного характеру або пародія на утопію, що критично показує суспільне владштування та суспільні ідеали" [16, с.34]. "Антиутопію краще визначити як твори, подібні до "О новий, дивний світ" О.Хакслі,

"Ми" Є.Зам'ятіна, "1984" Дж.Оруелла. Тобто антиутопія передбачає певний ступінь суспільної реорганізації. Вона також повинна служити уявним продовженням сучасної авторові історичної ситуації" [17, с.234].

На нашу думку, наведені визначення та ряд інших, так чи інакше їм співзвучних, характеризують окремі риси, притаманні антиутопії, але не акцентують її стрижень. Антиутопія - і це підкреслювалося багатьма дослідниками - є протилежністю утопії (згадаймо терміни "утопія навиворіт", "контрутопія", "airpotu", та й сам термін "антиутопія" підтверджує це протистояння). Тому розмежування між антиутопічною і фантастичною, футурологічною та іншими літературами відбувається за одним дуже суттєвим принципом: антиутопія, як і утопія, повинна містити опис суспільного влаштування фантастичного світу. Крім цього, дані твори не позбавлені художнього проникнення в майбутнє, змальовують суспільство як втілення певної філософської чи політичної доктрини. В сюжетних колізіях, системах образів та особливостях конфліктів цих творів заперечуються реальні суспільні спрямування. Мабуть, такий підхід до антиутопії є найбільш плідним, оскільки дає змогу виділити її характерні жанрові та ідейно-сміслові особливості, окреслити художню своєрідність. Хотілося б, проте, висловити одне застереження. Полеміка із суспільним ідеалом не може відбуватися без проєкції на існуючі реалії, особливо, якщо вона ведеться засобами літератури, у межах художнього твору. Тому основною рисою антиутопічного твору слід вважати не суперечку з абстрактними концепціями, а усвідомлення реальності, в котрій її намагаються здійснити. Таким чином, антиутопією можна назвати літературний твір, що змальовує у різноманітних формах негативну картину соціальної системи, котра виникає зі спостережень автора за тенденціями, існуючими в розвитку реального суспільства, та із заперечення ним сучасного панівного суспільного ідеалу. За своєю суттю вона є спробою соціальної діагностики, різновидом так званої "State literature" - літератури, головним об'єктом котрої є держава в своїх взаємостосунках з людською особистістю.

Розглянемо з цієї точки зору найцікавішу в чеській літературі ХХ ст. антиутопію І.Марека "Блаженний вік", а також спробуємо визначити її співвідношення з іншими національними варіантами цього жанру, простежити шляхи становлення антиутопічних творів у чеській літературі.

Антиутопія І.Марека "Блаженний вік" була написана напередодні Празької весни і видана в тому ж 1967 р. досить великим тиражем. Вона посідає своєрідне місце серед антиутопічних творів світової літератури. По суті, цей твір став проміжною ланкою між класичними антиутопіями 20-30-х років, ряд котрих завершили "1984" Дж.Оруелла (1948) та "451° за Фаренгейтом" Р.Бредбері (1953), і новою хвилею творів, наблизених до цього жанру, що постали до життя у 80-ті ро-

ки під впливом геополітичних змін в Європі. Поява "Блаженного віку" була викликана цілим комплексом соціально-політичних подій у країні та особливостями розвитку літературного процесу цього часу, що супроводжувався гострими суперечками між прибічниками догматичного розуміння завдань і творчих форм сучасної літератури та представниками нових літературних течій, котрі виступали за максимальне розширення різноманітності формальних, психологічних експериментів засобами художньої літератури. Незвичайність, оригінальність цього твору розумів і сам автор, тому вдався до нетрадиційного прийому. "Блаженному віку" передувало інтерв'ю І.Марека зі самим собою, вміщене на суперобкладинці першого видання. Відповідаючи на власні запитання, письменник значною мірою з'ясував причини, що спонукали його до написання такої книги:

- Таким чином, те, що ви написали, можна назвати утопічною оповіддю?

- Це не утопічна оповідь, бо під цим поняттям слід розуміти те, що має бути в світі, наприклад, утопічний рай... Того ж, що коїться в моєму "Блаженному віці", на світі бути не повинно.

- В майбутньому?

- Переважно тепер, бо майбутнє мене цікавить значно менше, ніж сучасне.

- Чому ж тоді ви пишете про майбутнє?

- Бо там дозріває те, що нині тільки сходить.

- Яка спонука вашої оповіді?

- Страх.

- За майбутнє?

- Ні, за сучасне.

- Перед технікою?

- Ні, перед людьми.

І своєрідна передмова автора, і зміст твору свідчать про те, що І.Марек не обмежився межами однієї теми (відповідальність вченого перед людством за свій винахід), а прагнув намалювати картини життя суспільства, що будується на засадах підкорення людини роботами, одноманітності та покори, суспільства, котре творить Блаженний вік.

"Тут усе є доцільним, точним, вивіреним, досконалим. І за всім цим приховується пуста, якої ніхто не здатен зрозуміти. Про неї не говорять, бо це не заборонено, важко навіть дати їй якусь точне найменування" [12, с.201].

Антиутопія І.Марека була "перехідною" не лише хронологічно, а й за своєрідною організацією художнього матеріалу. Героїв Є.Замятіна, О.Хакслі, Дж.Оруелла характеризувала певна притчевість, тобто відсутність психологічної багатовимірності. І.Марек відступив від законів "романів ідей", до яких часто зараховували утопії та антиутопії. Він розробив досить розгалужений романний конфлікт - динамічний, з

елементами авантюристичності. З основною сюжетною лінією, що торкається долі професора Максима, переплітаються декілька додаткових, менш розгорнутих, але не менш цікавих. Йдеться про історію взаємовідносин його дочки Еллен з чоловіком і коханим, вторгнення в інтимну оповідь загострено соціально-політичного звучання. Це й історія Арістіда, трагедія "стопроцентно лояльного громадянина", і важкий шлях до істини ще одного "батька Блаженного віку" - інженера Мартена. Образи Еллен, Мартена і головного героя антиутопії професора Максима надзвичайно драматичні, складні з психологічної та моральної точки зору, змальовується діалектична суперечливість їх внутрішнього життя та взаємовідносин між собою. Як і професор Максим, котрий поступово (через спостереження за змінами, що відбуваються у суспільстві, через роздуми, шляхом "малих справ" - піклування про долю Іла та інженера Арнольда) приходиться до заперечення створеного ним самим світу, так і інженер Мартен не відразу усвідомлює хибність нових суспільних засад. Втілюючи винахід свого друга на практиці, Мартен стає заручником автоматизованого суспільства. Перша людина зі штучним серцем оточила себе автоматами в людській подобі - образ медсестри Ізи. Мартен, безумовно, вірить у технічний прогрес, не обмежуючи себе моральними запитаннями. І шлях до усвідомлення переваги моралі (сумління) над технікою для нього нелегкий. Загибель інженера Мартена підкреслює трагізм залежності людини від машини, коли простим спрямуванням радіохвиль, за наказом Алста, зупиняють штучне серце старого інженера. Цікавим, хоч і епізодичним, є образ Кіма, ревного прихильника ідеї повернення до гуманістичного суспільства, що своїм запалом розбудив Еллен, але не витримавши випробувань, зрадив і кохану, і друзів. Саме такий підхід до сюжету та зображення персонажів (розгорнутий романний конфлікт, психологізм, детальна розробка характерів) здебільшого буде властивий для антиутопічних творів 80-х років.

Новаторство І.Марека полягало і ще в одній особливості. Всі автори антиутопічних творів, починаючи від Дж. Свіфта, малювали завершену модель жахливого майбутнього, в якому вади сучасного ладу досягли своїх критичних ступенів: будь-які ідеї доведені до абсурду, духовність знищена, моральні та естетичні цінності набули вигляду своїх протилежностей. "Блаженний вік" відтворює сам процес переродження людського суспільства на систему автоматизованих роботів, причому передається це через сприйняття членів цього суспільства. Вони починають усвідомлювати жах власного становища й намагаються протистояти приреченості.

Перед читачем постає модель начебто зразкової держави. Тут все прекрасно, корисно і голикано служити людям. У повітрі відчуваються пахощі троянд, висотні будинки дивують зручністю й вишу-

каністю форм, вулиці обладнані ескалаторними доріжками, і навіть сонце ніколи не заходить, бо люди навчилися зміняти його сяйво блиском ідентичного штучного світила. І ось один із мешканців чудо-міста Сіті, професор Максим, винахідник транзифера - основи основ Блаженного віку, чий пам'ятник виставлено в почесній залі видатних людей епохи, все глибше замислюється над тим, що відбувається з людиною і чому вона втрачає свою індивідуальність. На запитання він не знаходить відповіді ані на Раді Діячів, ані під час аудієнції з Його Величністю Верховним Правителем, ані на засіданні Академії Наук. Водночас він спостерігає поширення в країні небезпечних процесів: припиняють існування журнали, газети, театри, поезію людей витісняє поезія машин. Машини змінили слідчі органи - апарат, прикладений до голови людини, зчитує її думки і виносить вирок, у громадських місцях всюди стоять датчики машин, що визначають відсоток лояльності обивателів. Система пропаганди спрямована на уніфікацію мислення. Але всього цього ще недостатньо, щоб домогтися повного знецінення людської індивідуальності. Винайдені особливі способи: все частіше професор зустрічається з роботами, що мають людську подобу. І хоча він не самотній у своїй стурбованості майбутнім (йому та його однокумцям вдається довідатися про таємну мету виробництва слухняних машин-людей), професор запізнюється. Влада вже належить автоматам, людина зайва в цьому суспільстві.

Визначаючи місце "Блаженного віку" І.Марека серед антиутопічних творів світової літератури ХХ ст., необхідно простежити збіги тем, сюжетів, образів у творі чеського автора та найбільш відомих антиутопій Є.Зам'ятіна, О.Хакслі, Дж.Оруелла та ін. Ці збіги ні в якому разі не є наслідком механічного наслідування: вони зумовлені власне специфікою жанру. Справді, змалювання державної системи влади в "Блаженному віці" багато в чому перегукується з антиутопіями "Ми" Зам'ятіна чи "1984" Оруелла. Але якщо у Зам'ятіна керує Благодійник, котрого оточує Бюро Хранителів, а в Оруелла - Старший Брат, то на чолі державної піраміди Блаженного віку стоїть Його Величність Верховний Правитель, найпочесніший із Ради діячів. У цьому суспільстві є багато інститутів: армія, що протистоїть зовнішньому ворогові, поліція та суд, академія та навіть міністерство культури стежить за "внутрішнім спокоєм" своїх громадян. Як і суспільство Зам'ятіна, воно ґрунтується на принципах єдиної згоди, а картини, що змальовують схвальні голосування, мимоволі повертають нас до його книги. Як і громадяни Єдиної Держави, зобов'язані протягом 24 годин з'явитись у Бюро Хранителів і повідомити про будь-що тривожне або підозріле, так і мешканці Блаженного віку заохочуються до шпигунства і закликаються газетою, рупором влади, пройти через "детектор лояльності" [12, с.141]. В антиутопії "Ми" зустрічаємося з інститутом державних поетів, покликаних прославляти Єдину Державу, в а Блаженному віці,

де після закриття театрів, поезія залишається єдиним незабороненим видом мистецтва, їй на допомогу приходять кібернетичні машини. Вихованням і освітою молодших поколінь (згадують R-13 та D-503) у Єдиній Державі займаються машини - образ Законовчителя [1, с.53]. Вчитель Арістід, цілком полярний громадянин, мало чим відрізняється від робота, до того ж він оточений навчальними машинами, здатними замінити його. Розбіжність у розв'язанні проблеми сімейних, родинних стосунків у Блаженному віці та у Єдиній Державі або "Новому дивному світі" не є принциповою. Тут ще залишаються сім'ї, діти знають своїх батьків, але це тимчасово: суспільство еволюціонує: подружжя можуть жити окремо, діти народжуються вкрай рідко. Отож, незабаром надійде час повного знищення родинного вогнища. З подібним явищем ми зіткнулися у незавершеній драматичній поемі антиутопічного характеру П.Тичини "Прометей" (1917-1923): "...Ми усіх дітей виховуєм умісті,- хто ж те знає, чиїх батьків сини? Та й нащо знать?" [5, с.474]. Тичина самобутньо осмислив традиційний сюжет давньогрецького міфу. Закутого титана знаходять "люди майбутнього", що прокладають у горах кабель для аеростанції. Століття тортур не вбили віру Прометея, що "у людей огонь його горить і не згаса", що "він гуртує їх і визволя" [5, с.468]. Але, виявляється, люди й не чули про подвиги Прометея та його ім'я, у них взагалі немає імен: "Громадян ми знаємо по числах..." [5, с.472]. Вони відмовляються звільнити титана, бо його палкі слова і вільнодумство можуть лише зашкодити суспільству, де звикли, щоб усі покроєні були одним аршином" [5, с.476].

Життя Блаженного віку підпорядковується ідеям технічного вдосконалення людини, природи, суспільства. Як і в "Новому дивному світі" О.Хакслі, в антиутопії Марека вдалась наукової термінології, відкриттів і досягнень, які дають змогу керувати погодою, природою, людиною. І якщо в Замятіна володарі тільки підійшли до розв'язання проблеми "поліпшення" людини за допомогою незначного хірургічного втручання, спрямованого на видалення центру фантазії, у Хакслі Генна інженерія продукує потрібний тип працівника, Рада Діячів розв'язує це питання докорінно: починається масове виробництво і заміна людей законслухняними роботами. Картина, коли з воріт наукового інституту виходять 100 точних копій цілком полярного вчителя Арістіда, підказує читачеві, наскільки одноманітними будуть жителі Блаженного віку найближчим часом. (Ця картина асоціюється з ремаркою Л.Лунця до його драми-антиутопії "Місто правди", де мешканці міста майбутнього мають однакову зовнішність).

Багато спільних рис знаходимо між антиутопіями Марека та Оруелла: в Блаженному віці також панує воєнний психоз, загострюється протистояння з Об'єднаними Африканськими Державами. Слід зазначити, що це протистояння, опис ідеологічної тріскотні з приводу гонки

озброєнь був викликаний стурбованістю автора перегібом "холодної війни" в 60-х роках. Блаженний вік - це період тотальної неволі. Але якщо героїв Оруелла всюди підстерігали мікрофони, то в Блаженному віці цю роль відіграють засоби, котрі визначають громадянський спокій, розташовані в громадських місцях і навіть в кватирах. Правителі у Марека також прагнуть "тримати в руках" історію, хоча ще не навчилися її переписувати - нелояльні видавництва і редакції закриваються, а книги та статті вилучаються із бібліотек. (Цей мотив - викорінення книжок як скарбниці пам'яті - зустрічається й у Р.Бредбері в "451° за Фаренгейтом").

Антиутопія Марека "Блаженний вік" вносить багато нового в розвиток цього жанру. Передусім це стосується прагнення автора показати суспільство у розвитку, а не просто зробити відбиток, опис, що спостерігається у Замятіна, Хакслі та в інших класичних антиутопіях. Професор Максим є живим свідком історії Блаженного віку, і тому відчутнішим і трагічнішим є його конфлікт із суспільством, що постало значною мірою завдяки його відкриттю. Професор Максим, інженер Мартен, їхні однодумці за своїм світосприйняттям і духовністю ближчі та зрозуміліші нам, ніж D-503 або навіть "Дикун" О.Хакслі. Загострене сприйняття посилює і розгалужени романа конфлікт антиутопії Марека, що розширює сферу вияву художності, насичує образи глибоким психологізмом.

Цікавими знахідками Марека є використані ним засоби правдивого зображення епохи, що полягають у застосуванні "документів" Блаженного віку: газетних статей, закликів, звітів і зведень тих чи інших служб. Правда, до цього прийому вдавався і Є.Замятін (наприклад, цитата з Державної Газети в щоденнику D-503) [1, с.8], але переважно для того, щоб підкреслити чи виділити одну з провідних думок свого твору. Марека же наводить документи як символ епохи, здатний відтворити її дух, настрої, думки її обивателів, тим самим підкреслюючи нелюдяність даного суспільства.

Сюжетний хронотоп, доповнений документальними свідченнями, дає змогу краще і глибокіше уявити те, що відбувається. Цього, звичайно, не здатен досягти простий опис. До того ж зіткнення сухих газетних повідомлень чи звітів з бурхливими почуттями героїв підкреслює напруженість конфлікту.

Говорячи про місце твору І.Марека в контексті світової антиутопії, проводячи паралелі між "Блаженным віком" та "Ми", "Новим дивним світом" та іншими творами цього жанру, хотілося б також визначити національні корені цієї антиутопії, її зв'язок із чеською літературною традицією.

У зв'язку з особливостями розвитку і становлення чеської держави, що вплинули на літературу, утопічні та антиутопічні мотиви у творчості чеських авторів є досить специфічними. Одним із перших творів чесь-

кої літератури, що торкається проблеми справедливої організації людського суспільства і перегукується з творами Мора, Бекона, Кампанелли, є "Дорога світла" Яна Амоса Коменського, хоча ця книга і не може бути зарахована до класичної утопії. Оригінальна літературна утопія у чеській літературі з'явилася значно пізніше, коли західноєвропейська белетристика вже "перехворіла" цим жанром. У 1819 р. професор Празького університету Бернард Больцано закінчив свій науковий трактат "Про найкращу державу, або Роздуми того, хто любив людство, і про найдодільнішу організацію суспільства громадянського". Чеський просвітник викривав соціальну нерівність і клерикалізм, пророкував створення справедливого суспільного влаштування на засадах загальнонародної власності. Проте, змальовуючи модель антифеодальної держави, що спирається на міць освіти, громадської думки і суспільно-корисної праці, Больцано заперечував мистецтво: в його суспільстві немає місця ні музиці, ні театру. До теми соціального влаштування суспільства у 70-ті роки ХІХ ст. звертається Якуб Арбес, намагаючись дослідити закономірності історичного розвитку, визначити шляхи розв'язання протиріччя сучасного йому світу. В романетто "Кандидати на існування"

(1878) автор змальовує трагедію прихильника Оуена, який хоче втілити у життя соціальну утопію товариського промислового підприємства. Але прогресивний проєкт не витримує зіткнення з людським егоїзмом. Антиутопічні риси цього романетто зумовлені творчим задумом автора, що полягає у запереченні утопії Оуена.

У романетто "Мозок Ньютона" (1877) Арбес чи не першим у чеській літературі порушив проблему відповідальності вченого за свій винахід. Згодом ця тема дуже гостро зазвучить у чеській літературі ХХ ст. Так, у 20-ті роки був написаний сатиричний роман з антиутопічними елементами Ї.Гауссмана "Промислове виробництво добродійності" (1922), у котрому через грепарат, що викликає любов до ближнього, виникає громадянська війна. Тоді ж з'являється фантастичний твір Е.Вахека, близький до роману-попередження, - "Володар світу" (1925). Фінансист Бік за допомогою паціфістського газу завойовує Європу та Америку. Ця ж тема є провідною і в романі К.Чапека "Кракатіт" (1924): винахід інженера Прокопа - порошок великої вибухової сили (кракатіт) - несе загибель людству. Ці питання посідають чільне місце і в антиутопії Ї.Марека: драма професора Максима, як і інженера Прокопа, в тому, що вони усвідомлюють моральну відповідальність перед людством, але виявляються безсилими і нічого змінити не можуть.

Загалом у творчості Ї.Марека значною мірою простежуються традиції К.Чапека: на рівні стилістики, тематики та образів. На це вже звертали увагу дослідники [2, с.7], але зв'язок "Блаженного віку" з творчістю К.Чапека при цьому не підкреслювався, причому переваж-

но з ідеологічних причин. (У загальних оглядах творчості І.Марека цей твір майже не згадується). Проте, окрім теми відповідальності вченого, між "Блаженим віком" і творчістю К.Чапека є ще кілька спільних рис, і насамперед між антиутопією і антифашистським романом, романом-попередженням "Війна з саламандрами" (1936). Як і в романі К.Чапека, люди, потураючи саламандрам, опиняються у залежності від них, герої "Блаженного віку" занадто пізно розуміють небезпеку, що нависла над ними - влада належить роботам (хоч Марек і не вживає цього слова, користуючись терміном "автомат", слід зазначити, що "робот" - авторський неологізм К.Чапека). Принцип зображення суспільства у розвитку, еволюції, що вигідно відрізняє антиутопію Марека від попередніх, також перегукується із сюжетними особливостями "Війни з саламандрами" К.Чапека.

Хотілося б звернути увагу ще на один аспект антиутопії І.Марека "Блаженний вік" - пророцтва, передбачення тих чи інших рис майбутнього життя, котрі для сучасного читача вже втілились у теперішньому чи минулому, є невід'ємною рисою художньої антиутопії. Саме цей бік привернув до неї увагу дослідників і літературних критиків напередодні краху тоталітарної системи. Вона є характерною і для твору І.Марека. Правителі "Блаженного віку" знайшли спосіб боротьби з інакомислячими: той, хто з чимось не погоджується або сумнівається у чомусь, в передових статтях єдиної газети оголошується божевільним. Тому Бен Сутрін, Іл та й сам професор Максим опиняються у психіатричній клініці. Тут очевидно є аналогія з радянською психіатрією, котра на початку 70-х років оголосила дисидентство одним з видів шизофренії і направляла "в'язнів сумління" до психлікарень. (Нагадуємо, що "Блаженний вік" написани у 1967 р.).

Таким чином, твір І.Марека, де в центрі оповіді перебуває технократичний лад, котрий, розвиваючись, деградує, де ідеї псевдосправедливості витісняють людину і замінюють її законотворчими та ретельними роботами, де герої сумніваються в істинності ідеалів Блаженного віку і виявляються безсилим перед владою Ради Діячів, безумовно, є антиутопічним. Докладний опис структури державного влаштування, спостереження автора за сучасними пороками людини і суспільства, котрі в майбутньому перетворюються у трагедію особистості, висока художність і при всьому зовнішньому песимізмі віра в розум людини - всі ці жанротворчі елементи, що визначають антиутопії, присутні в "Блаженному віці" І.Марека.

- 1.Замятин Е. Мы. Хаксли О.О. Дивный новый мир. М., 1989.
- 2.Малевиц О. О книге Иржи Марека "Собачья звезда Сириус" // Марек И. Собачья звезда Сириус, или Похвальное слово собаке. М., 1988.
- 3.Мортон А. Английская утопия. М., 1956.

4. Тимарченко Е. Мир без дистанцій // *Вопр. літератури*. 1968. N 11.
5. Тичина П. Зібрання творів: У 12 т. К., 1983. Т.1.
6. Bailey O. *Pilgrims Through Space and Time: Friends and Patterns in Scientific and Utopian Fiction*. New York, 1947.
7. Burianek F. Jiří Marek. Praha, 1986.
8. Frank E.M. *Toward a Psychological History of Utopia* // *Daedalus*. 1965. Vol. 94. N 2.
9. Knok G. *Apocalypse and Sour Utopias* // *Western Humanities Review*, 1962. Vol. 16. N 2.
10. Kwapien M. *The Anti-Utopia* // *Zagadnienia Rodzajow Literackich*. 1972. Vol. 14. N 2.
11. Kordyni-Pelikanova K. *Utopie i antiutopie w literaturze czeskiej* // *Prace Polonistyczne*. Łodz, 1975.
12. Marek J. *Blažený vek*. Praha, 1967.
13. Mumford L. *Utopia, the City and the Machine* // *Daedalus*. 1965. Vol. 94. N 2.
14. Ross H. *Utopian Old and New*. London, 1962.
15. Russel F. *Touring Utopia*. New York, 1932.
16. Sierotwiński S. *Słownik terminów literackich*. Wrocław, 1966.
17. Stevick Ph. *The Limits of Anti-Utopia* // *Criticizm*. 1964. Vol. 6.
18. Walsh Ch. *From Utopia to Nightmare*. London, 1962.

Стаття надійшла до редакції 15.11.92

Summary

The article deals with Jiří Marek's antiutopia "The Beafitic Age" holding a special place in the world antiutopian literature. Having absorbed the best from the works of the preceding authors and being marked by the national tradition Marek's antiutopia as if completes a sequel of the classical antiutopian works and by its widely developed novel conflict anticipates the emergence of a new modification of this genre.